

Stanislaw Lem

Nekróbák

*Wielkosc urojana Czytelnik,
Warszawa
1973*

Néhány évvel ezelőtt hirtelen felbukkantak a halálszobrászok. Anatómiai és szövettani atlaszokkal felszerelve kezdtek hozzá, hogy kiszedjék a hullák beleit, turkáljanak a zsigerek között, kiborítsák a lepedőre szégyenlős, elgyötört belső részeink rondaságait, melyeket egyébként, igen helyesen, bőr takar. Igen ám, de azok az előadások, amelyeket a szivárvány minden színében ragyogó rothadás produkált a kiállítótermekben, nem keltettek nagy visszhangot. Felháborítóak lettek volna, hogyha valamelyik nézőt megrendítik, szörnyűek lettek volna, ha valakit megsértenek, de még az öregasszonyokat sem hozták ki a sodrúkból. Midász kezében minden arannyá vált, ám a modern képzőművészet, ellenkező előjelű átok terhe alatt, pusztá érintésével mindent komolytalanná tesz. Úgy ragad meg mindent, mint a fuldokló, és úgy süllyed is el tárgyával együtt, a közönség fásult közönyétől kísérve. Mindent megragad? Még a halált is? Miért nem sokkolt bennünket a magasztosság lerombolása? A kinagyított igazságügyi orvostani ábráknak e vértől izmos, horrorisztikus lapjai legalább meghökkentettek volna.

Nem lehetett... olyan erőltetett volt ez! Már az elgondolás is - megijeszteni a felnőtteket - gyerekes volt... ezért nem lehetett komolyan venni. Memento mori helyett gondosan széttrancsírozott hullákat kaptunk - a sírok ránk tukmált, feltúrt titkából nyálkás kloáka lett. A halál nem szólalt meg túlságosan kérkedő volt! Szegény művészek, nem elégedtek meg a természettel, eszkalálni kezdték a grand guignolt, így hát önmagukat ejtették át.

Miután a halál így kompromittálódott, megbukott, hogyan tudta Strzybisz véghez vinni a rehabilitációt? Micsodák tulajdonképpen az ő „nekróbái”? Nem festészet ez, hiszen Strzybisz nem festő, valószínűleg soha életében nem vett ecsetet a kezébe. Nem grafika, mert nem rajzol, továbbá nem is vési az anyagot, szobrokat sem csinál - fotózik. Igaz, különös módon, mivel fény helyett röntgensugarat használ.

Ez az anatómus a röntgenkészülékek tekintetével átlátja a test minden zegzugát. Igen ám, de az orvosi rendelőkben jól ismert fekete-fehér hártyalapok aligha keltenék fel érdeklődésünket. Ezért lehelt életet aktjaiba. Ezért járkálnak csontvázai olyan ruganyos, határozott léptekkel halotti ragláncöpenyeikben, látomásszerű aktatáskáikkal. Furcsák és gúnyosak ugyan ezek a felvételek, de valljuk be, több nincs is bennük, e pillanatfelvételekkel csak kísérletezett, próbálkozott, még ő sem tudta, hová juthat. Csak akkor keltett visszhangot, amikor iszonyú terepre

merészkedett (bár már úgy látszott, nincs helye az iszonynak): bennünket világított át és így ábrázolta a szexet.

Strzybisz műveinek e gyűjteménye „pornógrammáival” kezdődik - ezek igazából komikusak, de meglehetősen kegyetlen ez a komikum. Strzybisz a szex legnyíltabb, leggátlástalanabb, legpimaszabb fajtáját, a csoportszexet tette objektívei ólmozott blendéi elé. Megírták róla, hogy ki akarta gúnyolni a pornómániát, hogy alapos (igazán csontig ható) leckét adott neki, s hogy ezt sikerrel tette, mivel az egymásba gabalyodott, geometriai rejtvényekké kuszálódó csontok látványa a néző szeme láttára hirtelen - és váratlanul - ártatlan összevisszaságból modern haláltáncá, rángatózó csontvázak ívásává változik. Megírták róla, hogy a szexet meg akarta alázni, ki akarta figurázni, és hogy e szándéka sikerrel járt.

Igaz ez? Bizonyára... ám a „nekróákban” több is rejtőzhet. Karikatúrák lennének? Nem egészen, hiszen a „pornógrammákban” van valamilyen rejtett komorság. Ennek talán az a legfőbb oka, hogy Strzybisz az „igazat mondja”

(még hozzá csakis az igazat, ami manapság, ha nem esik a „művészi torzítás” áldozatául, közönséges dolog), ő tulajdonképpen csak szemtanú, mert tekintete szűrős ugyan, de nem torzít. Nem csukhatjuk be szemünket e tanúságtétel előtt, nem utasíthatjuk el azzal, hogy kitaláció, hogy megegyezés, trükk, előre megbeszélte játék, mivel igaza van. Karikatúra? Rosszindulat? De hisz ezek a csontvázak csaknem esztétikusak a maguk absztrakt kivonalaival. Strzybisz ugyanis ügyesen járt el: nemcsak lemeztelenítette a csontokat, nemcsak a test burkát hántotta le róluk, hanem felszabadította, önálló, r á n k már nem vonatkozó jelentéssel ruházta fel őket. Mindeközben saját geometriát adott nekik, szuveréné tette őket.

Ezek a csontvázak, már-már azt mondhatnók, élnek a maguk módján. A testek elpárologtatásával, vagyis a halállal szabadságot ajándékozott nekik, mindazonáltal a nekróákban éppen a testek játszanak fontos szerepet, bár ezt nem lehet rögtön észrevenni. Nincs mód arra, hogy itt belemélyedjünk a röntgenteknika részleteibe, de némi magyarázatra azért szükség van. Ha Strzybisz kemény X-sugarakat használt volna, akkor a felvételeken csak a csontok látszanának élesen kirajzolódó csíkok, pálcikák formájában, melyeket az ízületek homályos rései metszenek részekre. Ez túlságosan tiszta, preparált csonttani absztrakció volna. Igen ám, de ő soha nem így dolgozik, I á g y sugarakkal készíti felvételeit, melyeken az emberi testek allúzióként, utalás alakjában, tejszerűen derengő gomolyagokban jelennek meg - és éppen így éri el a megfelelő hatást. A látszat és a valóság helyenként váltakozik egymással.

Strzybisz mintegy ösztönösen, véletlenül rátalál a középkori, holbeini haláltáncra, a halál és az élet észrevétlen, a csillogó civilizációtól zavartalan egybenövésére. Azt a vidám élénkséget, azt a derűs erőt és frivol önfeledtséget fedezzük fel nála ugyanis, amellyel csak Holbein ruházta fel csontvázait, miközben a mai művész által átfogott jelentésakkord szélesebb, mert a legmodernebb technikát alkalmazta a műfaj legősibb kérdésére; valóban éppen ilyen a halál az élet kellős közepén, és éppen ilyen szaporodó fajunk csontig átvilágított mechanikája, amelyhez a testek sápadt árnyai asszisztálnak.

Rendben - mondhatják -, talán ilyen filozófia is rejlik emögött, de hát ő szándékosan vetette el a sulykot - hullákat csinált a közönsélektől, divatos témához nyúlt hatásosan, a hatás kedvéért -, nem túl olcsó dolog ez? Nincs-e a „pornógrammákban”

valami furfang? Vagy egyenesen szélhámoság? Ilyen vélemények is akadnak bőven. Ha lehet, nem vetném be ellenük a retorika nehézlövegeit. Nézzük meg inkább a 22. számú, *Triolisták* című pornógrammát.

Ez a jelenet különlegesen illetlen. Ha összehasonlítjuk az ugyanezekről az emberekről készült közönséges felvételekkel, tehát a kommersz pornográfia termékével, rögtön szembetűnik e pornográfia ártatlansága a röntgenfelvételhez képest.

A pornográfia ugyanis nem közvetlenül trágár: csak addig izgató, ameddig a nézőben dül a harc a testi vágyak és a kultúra angyala között. Amikor ezt az angyalt elviszi az ördög, amikor az általános toleranciának köszönhetően lelepleződik a szexuális tilalmak gyöngesége, teljes védhetetlensége, amikor a tilalmak a szemédtombra kerülnek, akkor a pornográfia ártatlanságára, azaz hiábavalóságára nagyon gyorsan fény derül, mivel nem más, mint a testi mennyország hamis ígérete, olyan előrejelzés, amely igazából nem teljesül. A tiltott gyümölcsben csak annyi a kísértés, amennyi erő a tiltásban van.

Mert hát mi is történik? A megszokástól közömbössé váló tekintet pucér alakokat lát, aki összegabalyodva erőlködnek, hogy végrehajtsák a műteremben kitűzött feladatokat - és mennyire szegényes ez a látványosság! A nézőben feszélyezettség helyett felébred a megsértett emberi szolidaritás érzése, hiszen a csupaszok olyan nagy igyekezettel tesznekvesznek egymáson, hogy hasonlónak válnak azokhoz a gyerekekhez, akik mindenáron valami szörnyűségeset szeretnének csinálni, hogy a felnőtteknek fennakadjon a szeme, de

igazából nem megy, egyszerűen nem képesek rá... és az önnön tehetetlenségük okozta dühtől bőszen leleményességük nem a Bűn és a Bukás, csak a buta, szálnalmas ocsmánykodás felé viszi őket. Így hát e nagy csupasz emlősök erőlködő foglalatossága mögött sekélyes infantilizmus rejlik nem pokol ez, nem is mennyország, csak pusztán langyosság: unalom, a nyomorúságosan megfizetett fáradság hiábavalósága...

Strzybisznél ellenben a szex magával ragadó, mivel rémületes és nevetséges, mint a kárhozottak pokolra hullása a régi flamand és olasz festményeken - ám ha képesek vagyunk is már távolságot tartani az Utolsó Ítélet felé bukfencező bűnösöktől, mivel nem létezővé nyilvánítottuk a túlvilágot, mit tudunk kezdeni a röntgenfelvételekkel? Tragikusan mulatságosak ezek az egymásba fonódó csontvázak, miközben testük leküzdhetetlen akadállyá válik. Csontvázak? Hiszen éppen hogy embereket látunk ügyetlen, elkeseredett ölelkezésükben, ami csak szálnalmas lenne, ha nem volna kísértetiesen komikus. Honnan ered ez a komikum? Belőlünk - az igazságot ismerjük fel benne. A testi érintések racionalitása a testiséggel együtt foszlik semmivé, hiszen ezek az ölelkezések meddők és elvontak, és mégis oly iszonyúan lényegretörők, jegesen és fehéren izzók - de reménytelenek!

Ide vonatkozik még az alakok szentsége (szenteskedése vagy csak az erre való utalás?), ami nem művi, nem valami trükkel jelzett, hanem láthatóan valódi, ugyanis minden fejlet fénykör vesz körül, a haj sápadt, kerek dicsfényé válik, úgy világít, mint a szentképeken.

Egyébként tudom, milyen nehéz kibogozni és megnevezni azokat az impulzusokat, amelyekből a nézőben összeáll a megismerés egésze. Egyesek számára mindez nem

más, mint Holbein redivivus, és valóban, feltűnő a visszatérés elektromágneses sugárzással - a csontvázakhoz, a bennünk rejlő középkorhoz. Másokat pedig sokkolnak az erőtlenséggé változtatott testek, melyek mintegy asszisztálnak a szükségszerűen bonyolult, láthatatlanná tett nemi testgyakorlatokhoz. Megint más pedig azt írta a csontvázokról, hogy olyanok, mint a dobozokból kivett szerszámok, melyek valami titokzatos rendeltetésnek tesznek eleget - ezért beszélnek az ilyesfajta szex „matematikájáról”, „geometriájáról”.

Mindez lehetséges; ám nem spekulatív eredetű az a szomorúság, amely elfog bennünket Strzybisz művészetének szemlélése közben. Az évszázadokkal ezelőtt keletkezett és évszázadokon keresztül csak csendesen vegetáló, margóra került szimbolika - mint láthatjuk - nem semmisült meg. Ebből a szimbolikából jelzéseket csináltunk (halálfejek a magasfeszültségű villanyvezetékek oszlopain és a gyógyszerári mérgeket tartalmazó üvegeken), iskolai szemléltető eszköz lett belőle, dróttal összekötött szertári csontváz. Száműzetésre ítéltük, kizártuk az életünkből, de nem szüntettük meg teljesen. Így hát, mivel egyszerűen képtelenek vagyunk szétválasztani azt, ami a csontvázban pusztán anyagiság, mint egy faágban vagy egy gerendában, attól, amit a sors hallgatása fejez ki benne, vagyis a jelképtől, elménk szörnyű zavarba kerül, s végül megváltó kacagásba menekül. Megértjük azonban, hogy ez a vidámság egy kicsit kényszeredett, elrejtőzünk mögötte, hogy ne kerüljünk a kelleténél jobban Strzybisz hatása alá.

Az erotika, az akarat reménytelen hiábavalósága és a szex, a projekciós geometria a gyakorlatban - ez a „pornógrammák” két ellentétes szélsősége. Mellesleg nem értek egyet azokkal, akik azt állítják, hogy Strzybisz művészete a „pornógrammákkal” kezdődik, és ott is fejeződik be. Ha meg kellene mondanom, melyik kép tetszik a legjobban, habozás nélkül a *Várandósság* címűt választanám (128. oldal). Leendő anya, testében a gyermekkel - ez a csontvázba foglalt csontváz meglehetősen rémes, de kíméletlenül őszinte. Ebben a jól megtermett, kifejlett testben (a röntgen kifejezőbben mutatja meg a nemi szerep lényegét, mint a közönséges aktkép) a fehér szárnyként kitarulkozó, már szüléshez táguló medencecsontok között ott van, fejecskejét elfordítva, egy belé rejtett ködszerű, még tökéletlen piciny csontváz. Milyen szörnyen hangzanak ezek a szavak, és milyen nagyszerű, tiszta képet alkotnak a röntgenfelvétel kontúrjai. Az erejének - és halálának - teljében levő terhes asszony, a megfogant, de még meg nem született, haldokolni kezdő magzat. Ebben a kilesett pillanatban van valamilyen kihívó nyugalom és megváltoztathatatlan szándék.

Mi lesz jövőre? A nekróbák feledésbe mennek, új technikák és divatok kerülnek trónra (szerencsétlen Strzybisz máris mennyi utánzója akadt e sikert követően!). Biztos ez? Biztos, nincs mit tenni. És bár a gyors változások szorongással töltenek el, állandó lemondással és elválással járnak, Strzybisz bőkezűen megajándékozott bennünket. Nem süppedt bele az anyagba, nem hatolt be mohák, páfrányok szöveteibe, nem bonyolódott bele a Természet céltalan tökélyének egzotikumába, olyan kutatásokba, amilyenekkel a tudomány fertőzte meg a művészetet, hanem testünk valódi legmélyébe vezetett el bennünket, torzítások, túlzások, változtatások nélkül, és ezzel hidat vert a jelen és a múlt között, új életre keltette azt a komolyságot, amelyet a művészet már elveszített; nem az ő hibája, hogy ez az újjászületés nem tarthat tovább néhány pillanatnál.

Fordította
Hermann Péter
1998.
Poligráf Kiadó
Bp.1998.